Qualitative Research in Educational Sciences
Volume 1, Issue 2, Spring 2025, Pages 168-197
https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1204613

Pathology of Students' Lack of Inclination Towards Creative Thinking Skills and Providing Solutions to Strengthen and Develop its Use

Mozhgan Fereydouunnezhad [1*], Mahdiyeh Hamidi [2]

[1*] Assistant Professor, Department of Counseling and Guidance, Farhangian University of Tehran, Iran
[2] Department of Elementary Education, Farhangian University of Tehran, Iran

Received
2025/04/21

Accepted
2025/05/15

* Corresponding author:
dr.m_fereydounnezhad@yahoo.com

Abstract

Creative thinking means the ability to generate new and innovative ideas, solutions, or concepts. Students' inclination towards creative thinking skills is of great importance, because this skill can have positive effects on their intellectual, social, and even professional development, and prepare them to face future challenges. The present study aims to explore the factors underlying students' lack of inclination towards creative thinking skills and to provide solutions to strengthen and develop its use. The research is of a qualitative-descriptive type; and it was conducted using a meta-study method of a meta-composition type, using library resources and examining written documents and scientific texts using a systematic review method based on the rule of theoretical saturation, and for data analysis, using a research strategy of grounded theory and a three-stage open, axial, and selective coding method. The results showed that the factors underlying students' lack of inclination towards creative thinking skills include: existential, family, educational, ecological, subconscious, disorders, and emotional factors. Also, the consequences of not being inclined towards this skill will include identity conflict, academic conflict, harmony and solidarity, motivation and focus, psychological functions, and the central structure of behavioral management. Finally, to strengthen and develop this skill, family solutions, individual management, education, emotional support, development of skills and abilities, and cultural activities were obtained.

Keywords

Creative thinking, students, education, teacher, skill

Citation: FereydounNezhad, M., & Hamidi, M. (2025). Pathology of Students' Lack of Inclination Towards Creative Thinking Skills and Providing Solutions to Strengthen and Develop its use. *Qualitative Research in Educational Sciences*, *1*(2), 168-197. https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1204613

فصلنامه پژوهش‌های کیفی در علوم تربیتی
سال اول، شماره دوم، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۱۶۸-۱۹۷
https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1204613

آسیب‌شناسی عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق و ارائه راهکارهایی جهت تقویت و توسعه استفاده از آن

مژگان فریدون‌نژاد [1]*، مهدیه حمیدی [2]

[1] استادیار گروه مشاوره و راهنمایی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
[2] گروه آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

چکیده

تفکر خلاق به معنای توانایی تولید ایده‌ها، راه‌حل‌ها یا مفاهیم جدید و نوآورانه است. گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا این مهارت می‌تواند تأثیرات مثبتی بر رشد فکری، اجتماعی و حتی حرفه‌ای آنها بگذارد و آنها را برای مواجهه با چالش‌های آینده آماده می‌سازد. پژوهش حاضر با هدف کاوش در بررسی عوامل زمینه ساز عدم گرایش دانش آموزان به مهارت تفکر خلاق و ارائه راهکارهایی جهت تقویت و توسعه استفاده از آن صورت گرفته است. پژوهش از نوع کیفی-توصیفی می‌باشد؛ و به روش فرا مطالعه از نوع فراترکیب و با استفاده از منابع کتابخانه ای و بررسی اسناد مکتوب و متون علمی به روش مرور سیستماتیک بر اساس قاعده اشباع نظری و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها با راهبرد پژوهشی نظریه داده بنیاد و به روش کدگذاری سه مرحله ای باز، محوری و انتخابی انجام شده است. نتایج نشان داد که عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق عبارتند از: شاکله وجودی، خانوادگی، آموزشی، بوم شناختی، ضمیر ناخوداگاه، اختلالات و عوامل هیجانی. همچنین، پیامدهای عدم گرایش به این مهارت منازعه هویتی، تحصیلی، وفاق و همبستگی، انگیزشی و تمرکز، عملکردهای روان شناختی و ساختار محوری مدیریت رفتاری را در بر خواهد داشت. در نهایت، جهت تقویت و توسعه این مهارت؛ راهکارهای خانوادگی، مدیریت فردی، تعلیم و تربیت، حمایت عاطفی، توسعه مهارت‌ها و توانایی‌ها و فعالیت‌های فرهنگی به دست آمد.

واژگان کلیدی

تفکر خلاق، دانش آموزان، آموزش، معلم، مهارت

تاریخ دریافت
۱۴۰۴/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش
۱۴۰۴/۰۲/۲۵

* نویسنده مسؤول
dr.m_fereydounnez
had@yahoo.com

استناددهی: فریدون نژاد، مژگان و حمیدی، مهدیه. (۱۴۰۴). آسیب‌شناسی عدم گرایش دانش آموزان به مهارت تفکر خلاق و ارائه راهکارهایی جهت تقویت و توسعه استفاده از آن. *پژوهش‌های کیفی در علوم تربیتی*، ۱(۲)، ۱۶۸-۱۹۸.
https://doi.org/10.71839/QRES.2025.1204613

مقدمه

کودکان در دوره ابتدایی دارای ویژگی‌هایی هستند که آنها را از دیگر دوره‌ها متمایز می‌سازد و مهمترین آن این است که این دوره پنجره فرصت در تعلیم و تربیت قلمداد می‌شود. فرصتی ارزشمند که وقتی از دست برود، دیگر نمی‌توان جبران کرد. دوره ابتدایی یکی از دوره‌های با اهمیت در نظام‌های آموزش و پرورش است، چرا که زمینه و شرایط شکل‌گیری شخصیت و رشد همه جانبه افراد در این دوره فراهم می‌شود. به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران، این دوره مناسب‌ترین فرصت برای تحصیل و یادگیری و سرآغاز رشد استعدادهای کودک است. چنانچه کودکان در این سنین مهارت‌های لازم را نیاموزند، فرصت جبران آن در مراحل بعدی رشد وجود نخواهد داشت (الیاسی و باغچه‌جوق، ۱۴۰۲). خلاقیت یکی از عالی‌ترین و پیچیده‌ترین عناصر ذهنی است که نه فقط به هوش و تفکر بلکه به سازمان شخصیت فرد نیز مربوط می‌شود و به معنای توانایی تفکر متفاوت برای دیدن مسأله از زاویه و دیدگاه جدیدی است. در مقابل عدم خلاقیت، افراد را در قالبی نظام‌مند و چارچوب مدار، بدون هیچ ایده و ابتکاری جدید رشد داده و رویارویی افراد با مشکلات را سخت می‌کند. در بسیاری از رویکردهای تربیتی پیشرو و پیشرفته، مربیان تربیتی به پرورش خلاقیت از اوان کودکی توجه و تأکید دارند زیرا آموزش خلاقیت منجر به خودشکوفایی کودک، ذهن انگیزی، ایجاد اعتماد به نفس اشاره کرد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۲).

تقویت حس اعتماد به نفس و خودباوری در دانش‌آموزان که یکی از شاخصه‌های اساسی تفکر خلاق، خودباوری و اعتماد به نفس می‌باشد. اصولاً ایده‌های مثبت و ایمان به توانایی‌های فردی شرط اول موفقیت و پیروزی می‌باشد. عدم پذیرش خود و استعدادهای عظیم نهانی باعث دلسردی، یاس و ناتوانی می‌گردد، بنابراین تأیید بر اندیشه‌های مثبت و پذیرفتن توان خود و دوری از ناامیدی و ناتوانی، قدم اول بروز اندیشه‌های خلاق در دانش‌آموزان می‌باشد (رستم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). تفکر خلاق به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا ایده‌های خود را به شکل خلاقانه‌تری بیان کنند (رستگار، ۱۴۰۲). خلاقیت افراد را وادار می‌کند که برای انجام ادراکات مختلف، مفاهیم مختلف و نقاط ورود گوناگون، متفاوت حرکت کنند و آنها از روش‌های مختلف از جمله تحریکات برای حل مسائل استفاده خواهند کرد و با ادراک تلاش می‌کنند تا دیدگاه‌های مختلف را ارائه دهند. از نظر گیلفورد، خلاقیت یکی از جنبه‌های اصلی تفکر است و فعالیت‌های جهت‌دار ذهن برای حل

مسأله همان خلاقیت هستند. منظور از تفکر خلاق، توانایی اندیشیدن درباره امور به راه‌های نو و متفاوت و رسیدن به راه‌حل‌های منحصر به فرد برای مسائل است (سیف، ۱۴۰۳). خلاقیت آمیزه‌ای از هوش و خصیصه‌های والای شخصیتی است (افروز، ۱۳۹۶). عدم وجود تفکر خلاق می‌تواند افراد را از دستیابی به اهداف شخصی و حرفه‌ای‌شان باز دارد؛ مانع پیشرفت در زندگی و هدف‌گذاری دقیق، وجود ترس از شکست در انجام هر کاری، مقاومت در برابر تغییر، و خمودگی می‌شود که قرار است در این راستا لزوم آموزش مهارت‌های تفکرخلاق و نقادانه به‌عنوان یک نیاز برای حل مسائل، رفع مشکلات زندگی و حفظ سلامت فرد بررسی شود (شقاقی و کارگر، ۱۳۸۹).

در ادامه، مبانی نظری و پیشینه پژوهش مورد بررسی قرار می گیرد.

الف) گزارش فرامطالعه برای عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق، حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش دانش‌آموزانی که از روانی جریان فکر، انعطاف‌پذیری قوای فکری، اصالت اندیشه و تصمیم‌گیری برخوردار نیستند؛ دارای تفکر همگرا بوده و در فکر و عمل خود از عرف و عادت پیروی می کنند و فاقد تفکر خلاق فعال می‌باشند (حسینی، ۱۳۹۶). گتزلز و جکسون، در حین مطالعه ارتباط هوش و خلاقیت متوجه شدند که در مدرسه‌ها بیشتر معلمان دانش‌آموزان تیزهوش را به دانش‌آموزان خلاق ترجیح می‌دهند؛ به همین جهت این موضوع سبب کاهش خلاقیت در دانش‌آموزان می‌شود. ظاهراً سبب این است که آنچه در مدرسه تدریس می‌شود دانش‌آموز باید بیاموزد، بیشتر براساس تفکر همگرا است تا تفکر واگرا از طرفی در اکثر مدارس سنتی درس باید آموخته و سپس بازخورد داده شود؛ این درحالی است که در مدارس سنتی اگر کسی بخواهد راه دیگری را برود و راه‌حل جدیدی ارائه دهد طبعاً مورد پسند معلمان سنتی قرار نمی‌گیرد؛ زیرا خود معلمان نیز با روش‌های غیرخلاق پرورش یافته‌اند (رستم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). از دیدگاه معلمان، کمبود و ضعف امکانات و تجهیزات آموزشی، اهداف و محتوای کتب درسی نامناسب، روش‌های تدریس فعلی معلمان و تأکید زیاد بر نمره دانش‌آموز به عنوان ملاک ارزشیابی از عمده‌ترین موانع خلاقیت در نظام آموزشی هستند (خلیلی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴). نداشتن اعتماد به نفس، دلسرد شدن، تأکید بر عادت‌های پیشین، محافظه‌کاری، وابستگی به اشخاص و فناوری و امکانات، جمود فکری، نبود تمرکز ذهنی، استفاده نکردن از طرفین مغز، مقاوم نبودن، کمرویی، انعطاف‌پذیر نبودن از جمله

عواملی هستند که سبب عدم بروز و ظهور خلاقیت در دانش‌آموزان می‌گردند (دودانگه و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین از موانع خلاقیت می‌توان به نداشتن اعتماد به نفس و ترس از انتقاد و شکست، تمایل به همگونی و عدم تمرکز ذهنی اشاره کرد. علاوه بر این، تأکید زیاد بر نمره دانش‌آموزان به عنوان ملاک خوب بودن، روش‌های تدریس مبتنی بر معلم محوری و عدم شناخت معلم نسبت به خلاقیت، نبود حداقل امکانات لازم برای انجام فعالیت‌های خلاقانه دانش‌آموزان (فقدان آزمایشگاه و یا مجهز نبودن آنها، عدم وجود کارگاه‌های بازی و خلاقیت در مدارس، نبودن پرژکتور)، توجه نکردن به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، عدم پذیرش ایده‌های جدید، ارائه تکالیف درسی زیاد به دانش‌آموزان، استهزاء و تمسخر به خاطر ایده یا نظر اشتباه آنها را می‌توان از جمله علل دیگر عدم خلاقیت در دانش‌آموزان دانست (شریفی و همکاران، ۱۴۰۲).

یکی دیگر از موانع بروز خلاقیت ارزیابی منفی از خود است؛ زیرا تصویری که دانش‌آموز از خود دارد در احساسات، عواطف و رفتار او تأثیر می‌گذارد و تأثیر ذهنی منفی، او را نسبت به خودش ناامید می‌کند. از دیگر موانع خلاقیت آموزشی شاگردان، ترس از آینده است؛ زیرا ترس از آینده، قدرت پیش‌بینی آینده فرد را مختل و او را نگران و افسرده و خلاقیت او را می‌کشد. وقتی دانش‌آموز به علل گوناگون درس و شاخه تحصیلی خود را (در دوره دوم متوسطه) دوست نداشته باشد، از یادگیری لذت نبرده و یادگیری عمیق و پایدار را تجربه نخواهد کرد و اگر بخواهد این دانش را به فهم، کاربرد، تجزیه و تحلیل و ترکیب که عالی‌ترین سطح خلاقیت در یادگیری است تبدیل کند خیلی مشکل خواهد داشت زیرا در یادگیری غیرلذت بخش رفتارهایی مانند کنجکاوی، پرسشگری، تفکر نقاد، تفکرخلاق و جست‌وجوگری ذهنی کم می‌شود (بهشتی قوزلو، ۱۴۰۲). در آموزش و پرورش عناصر گوناگونی مانند محیط آموزشی، معلم و برنامه‌ریزی وجود دارد. خود اینها ارتباط متقابل و متعاملی با هم دارند و هر کدام که خلاق باشند بر دیگری تأثیرگذارند، زیرا یک جریان سیستمی است. برای مثال؛ ارزشیابی غلط معلمان از دانش‌آموزان یک عامل ضد خلاقیت یا کشنده خلاقیت است (رستم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). باید در ابتدا نگاه معلمان را عوض کرد؛ زیرا در بعضی موارد دیده شده است که معلمان افراد خلاق را دوست ندارند و همچنین معلمان باید اطلاعات لازم را کسب کنند، زیرا به علت گستردگی ارتباط‌شان حتی اگر محتوا مشکل داشته باشد یا نظام آموزشی بیمار باشد؛ اما، معلم خلاق باشد می‌توان این ضعف‌ها را جبران کرد. تفکر خلاق و داشتن

خلاقیت نه فقط به هوش و تفکر (نظام‌مند و چارچوبی) بلکه به سازمان شخصیت فرد نیز مربوط می‌شود (پیروتی‌اقدم و همکاران، ۱۴۰۲). براساس مطالعات موجود، دانش‌آموزان دارای اختلالات یادگیری و احتمالاً اختلال ریاضی نسبت به دانش‌آموزان عادی، ضعف بیشتری در خلاقیت دارند (سعیدی و پیرخائفی، ۱۳۹۹).

بعضی از ویژگی‌های شخصیتی نیز از بروز خلاقیت جلوگیری می‌کنند که عبارتند از سلطه‌گری، منفی‌بافی، مقاومت، ترس، عیب‌جویی، انتقاد از دیگران، سازشکاری، تسلیم در برابر قدرت و کمرویی، استقلال طلبی و آزاد اندیشی می‌تواند پایه‌های تراوش تفکر خلاق و خلق آثار نو را فراهم آورد (پیروتی‌اقدم و همکاران، ۱۴۰۲). لازم به ذکر است رابطه تفکر خلاق با آزاداندیشی رابطه‌ای دوسویه است و جسارت بیشتر برای درنوردیدن قله‌های علم و دانش، موجب گسترش فکری و خلاقیت می‌گردد؛ در نتیجه دانش‌آموزی که شهامتی برای مطرح سازی اندیشه خود ندارد از خلاقیت برخوردار نبوده و تقریباً می‌توان گفت از عملکرد پایین تحصیلی برخوردار است (سبحانی و همکاران، ۱۴۰۱). نظریه‌های شخصیتی خلاقیت به مطالعه خصوصیات شخصیتی افراد و اثرات آنها بر خلاقیت تمرکز دارند. این نظریه‌ها بر این باور هستند که خصوصیاتی مانند عدم انعطاف‌پذیری ذهنی، تجربه کم و تلخ، بی‌علاقگی به چالش‌ها و عدم‌پذیرش ریسک می‌توانند از بروز خلاقیت جلوگیری کنند (رسولی و همکاران، ۱۴۰۲). استفاده مکرر معلمان (بویژه نومعلمان، در سال‌های اول تدریس‌شان به علت عدم تبحر کافی در مدیریت کلاس) از روش‌های تدریس سنتی، عدم استفاده از سؤالات چالشی و همچنین فرصت ندادن به دانش‌آموزان جهت تفکر عمیق و بررسی نکردن موضوع از ابعاد مختلف، سبب کاهش خلاقیت در دانش‌آموزان می‌گردد. بسیاری از صفت‌های شخصیتی نیز نظیر تیپ‌های شخصیتی مانند درونگرایی و برونگرایی و روان‌نژندی می‌توانند در ظهور و چگونگی بروز خلاقیت و سطوح مختلف آن را در افراد مختلف دخیل باشند مثلاً افراد با تیپ شخصیتی درونگرا از خلاقیت بیشتری برخوردار هستند (سبحانی و همکاران، ۱۴۰۱).

نقش بازی در رشد خلاقیت کودکان و تأثیر خانواده در شخصیت‌سازی کودک بسیار زیاد است؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزانی که در سن کودکی خود با والدین می‌توانند بازی‌های خلاقانه، گروهی و متعددی انجام دهند می‌توانند در کنار افزایش اعتماد به نفس، از تفکر خلاق بهره‌مند

بشوند و بالعکس دانش‌آموزانی که در کودکی به صورت فردی و تکی بازی کرده و بیشتر با گوشی و کارتون سرگرم شده‌اند از خلاقیت کمتری برخوردارند (امانی و همکاران، ۱۴۰۲).

فقدان برنامه‌ریزی دانش‌آموزان از جمله موانع رشد خلاقیت در آنهاست زیرا این امر باعث می‌شود ساعت‌های زندگی خود را بدون کاربرد مثبت و مؤثر از دست بدهد و کل برنامه‌ها و فعالیت‌های هوشی و ذهنی دانش‌آموز را مختل کند. برای خلاقیت به دو نیمکره مغز نیاز است. افرادی که بیشتر از یک نیمکره استفاده می‌کنند، مانع پرورش تمام استعداد خلاق خود در دو نیمکره هستند. از جمله موانع رشد خلاقیت در دانش‌آموزان می‌توان به مقایسه فرد با دیگران اشاره کرد. دانش‌آموزی که خود را با دیگران مقایسه می‌کند؛ نه تنها انرژی‌های روانی خود را هدر می‌دهد، بلکه سطح انگیزش و تلاش‌اش را کاهش می‌دهد (بهشتی قوزلو، ۱۴۰۲). لازم به ذکر است روش فرزندپروری مستبدان از نظر پذیرش و روابط نزدیک، پایین، از نظر کنترل اجباری، استقلال دادن، پایین است. به نحوی که این سبک فرزندپروری سبب کاهش خلاقیت در کودکان می‌شود (رحمانی، ۱۳۹۵). اختلال وسواسی فکری- عملی جزء اختلالات اضطرابی به شماره می‌رود و این اختلال به صورت تصورات ذهنی و افکار مزاحم رفتارهای وسواسی و تشریفات خاص بروز می‌کند که موجب بر انگیختگی و نگرانی می‌شود. دانش‌آموز وسواسی خود را از درون برای انجام کارها رسیدن به اهداف و پیشرفت تحت فشار می‌بیند و تصور می‌کند که استرس‌ها و تنش‌های فکری او از خارج بر وی تحمل می‌شود. این در حالی است که از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که برای افراد خلاق ذکر شده، می‌توان به تحمل ابهام، روانی اندیشه، انعطاف‌پذیری، ابتکار و توانایی برای ایجاد تعاریف جدید از مشکلات و حساس بودن نسبت به مشکلات اشاره کرد. در نتیجه وسواس فکری و نشخوار ذهنی سبب کاهش و یا عدم خلاقیت می‌گردد (عظیمی‌خطیبانی و عموپور، ۱۳۹۷). کمال‌گرایی به عنوان در نظرگرفتن معیارهای خیلی بالا برای ارزیابی پیشرفت، می‌تواند مانع خلاقیت باشد چرا که افراد کمال‌گرا معمولاً در شروع کارها مشکل دارند و گاهی به سمت فروپاشی روانی نیز به علت ایجاد ترس از شکست می‌روند (محمودیان، ۱۳۹۴). نقش والدین و جو عاطفی حاکم بر خانواده و وضعیت اقتصادی مطلوب خانواده در امر پرورش و ظهور خلاقیت دانش‌آموزان اثرگذار است؛ در خانواده‌ای که فرزندان آزادی عمل نداشته باشند، خلاقیتی رشد نمی‌کند (نوریان‌بادی، ۱۴۰۲). عدم توجه به رشد این توانایی مثبت (خلاقیت)، در کودکی می‌تواند نتایج مخربی در زندگی فردی و

اجتماعی کودکان ایجاد نماید و مسیر زندگی آن ها را تغییر دهد و در بزرگسالی آنها را محدود و در چارچوب بگذارد (جباری و نیک اندیش، ۱۳۹۷). مدارس صحنه اجرای نوآوری است و شاه‌کلید تغییر و نوآوری در مدرسه‌ها در دست مدیران آنهاست؛ نقش مدیران در پرورش خلاقیت بسیار مهم شمرده شده است، مدیران خلاق می‌توانند خود و مدرسه تحت مدیریت خود را به مواجه با مشکلات و به رهگیری از فرصت‌ها سازگار سازند و کمیت و کیفیت تصمیمات و فعالیت‌ها را افزایش دهند و دانش‌آموزان را از آموزش بهتری برخوردار نمایند. سبک مدیریتی مدیران مدرسه و میزان آزادی که به معلمان مدرسه‌شان در جهت اجرای ایده‌پردازی می‌دهند نیز می‌تواند از جمله عوامل یا موانع خلاقیت باشد (کیذوری و همکاران، ۱۴۰۲).

نکته‌ای که نباید از آن غافل بود ورود رایانه و اینترنت در صحنه تعلیم و تربیت و بروز مشکلاتی مانند منزوی شدن دانش‌آموزان از جامعه، تغییر فرهنگ و ارزش‌های انسانی، خدشه‌دار شدن روابط معلم و دانش‌آموز و مانند آن است؛ از بین رفتن فرهنگ بومی به‌عنوان یک تهدید بوده که باعث ایجاد تک فرهنگی می‌شود که آن هم براساس ماهیت تک فرهنگی، پوشش، غذا و طرز تفکر افراد مشابه به هم شده و خلاقیت کاهش می‌یابد (علیفری، ۱۳۹۵). یکی از عادت‌های نامناسب نظام آموزشی ما، در فرآیند یاددهی- یادگیری تکیه بیش از حد بر تکرار اطلاعات و انباشتن آنها در حافظه می‌باشد؛ نتیجه این فرآیند، از بین رفتن روحیه کنجکاوی، کاوش، چالشگری، خلاقیت و نوآوری در دانش‌آموزان است. عوامل خانوادگی بررسی شده در بروز خلاقیت، شامل پایگاه اجتماعی- اقتصادی، سطح تحصیلات خانواده، امکانات و توجه و نابسامانی و مشکلات در خانواده می‌باشد که با پیشرفت و افت تحصیلی رابطه معنادار دارند و در صورت ضعف هرکدام از این موارد سطح و بروز و ظهور خلاقیت دستخوش تغییرات می‌شود (توکلی‌زاده نوقابی، ۱۴۰۲). عکس‌العمل منفی از مهمترین عواملی است که اثر تخریبی شدیدی بر روی یک موضوع ناآشنا و یک ایده جدید دارد، زیرا تفکر خلاق به طرز فکر مثبت نیاز دارد. همچنین حذف خیال‌بافی و اجازه خیال‌پردازی ندادن و عدم مطالعه داستان و رمان‌های خیالی و سورئال نیز از جمله موانع تفکر خلاق است (رحمت‌زهی و فاتحی، ۱۳۹۷). پیش‌داوری‌های افراطی در تصمیم‌گیری‌ها و ترس از انحراف و یا شکستن تابو، نیز منجر به عدم بروز تفکر خلاق می‌گردد (توکلی‌زاده نوقابی، ۱۴۰۲).

مراقبت زیاد والدین از کودک موجب می‌شود که او هرگز فرصت تجربه کردن و آموختن نداشته باشد، در حالی که خلاقیت و ریسک کردن توأم با یکدیگرند، زیرا اگر شخص همواره محتاطانه راه روشن را انتخاب کند هرگز نمی‌تواند دست به کار تازه بزند. در نتیجه، کودکانی که دارای والدین مسامحه کننده بیش از حد هستند نیز اغلب خلاق نیستند (خلیلی حسین‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵).

ب) گزارش فرامطالعه برای پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت از تفکر خلاق، حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش تحقیقات نشان داده است افرادی که خلاقیت بالایی دارند در مقایسه با سایرین از قابلیت ریسک‌پذیری نیز نشان دادند، بالاتری نیز برخوردارند). خلاقیت با میزان ریسک‌پذیری و خلق راهکارهای خلاقانه و جدید رابطه مستقیم دارد؛ یعنی افرادی که خطرپذیرند از قوه خلاقیت بالاتری برخوردارند (نوری، ۱۳۹۰). فراهم آوردن حسن ارتباطات متقابل بین افراد متأثر از خلاقیت‌های علمی و روزانه آنها است. برای مثال؛ خلاقیت‌های علمی و روزانه کارگزاران رسانه در تهیه و تدوین اخبار، بیانیه‌ها، اطلاعیه‌ها، آگهی‌ها و پیام‌های شرکت و انعکاس آن در رسانه‌ها نقش غیرقابل تصور دارد و نشان دهنده این است که بدون تفکر خلاق گسترش ارتباطات کاری دشوار است (موسوی، ۱۴۰۲). دیلون (۲۰۰۹) خلاقیت را با توجه به تأثیری که بر بازداری، رفتار هدف‌مدار، حل مسأله و انعطاف‌پذیری ذهنی دارد، بخش مهمی از کارکرد اجرایی مغز می‌داند (تمنایی‌فر و همکاران، ۱۴۰۱).

خلاقیت از دیگر عواملی است که بر امیدواری تحصیلی دانش‌آموزان تأثیرگذار است. خلاقیت از جمله متغیرهایی است که در فرآیند یادگیری و تعلیم و تربیت بسیار تأثیرگذار است (نوری قره تکن، ۱۴۰۲). خلاقیت واقعی خلاقیتی است که توانایی‌ها و ظرفیت‌های مثبت درونی را بالفعل می‌کند و به خود فرصت تحقق یافتن بدهد، در این دیدگاه ارتباط نزدیکی بین خلاقیت و سلامت روان ترسیم شده است (اله‌کرمی و علی‌آبادی، ۱۳۹۱). انگیزه پیشرفت سطح بالا، کنجکاوی فراوان، قدرت ابراز وجود، خودکفایی، شخصیت غیرمتعارف، غیررسمی، کامروا، طرز تفکر انتقادی، انگیزهای زیاد، دانش وسیع، اشتیاق و احساس سرشار (خمودگی)، زیباپسندی و علاقه‌مندی به آثار هنری و تأثیرگذاری بر دیگران از ویژگی‌های افراد خلاق می‌باشد (استین، ۱۹۷۴). شوخ طبعی فرآیندهای فیزیولوژیکی، روانی و اجتماعی را ادغام می‌کند، بنابراین توانایی ایجاد شوخی و مزاح

از ویژگی‌های مهم افراد خلاق است؛ افراد خلاق با نتیجه‌گیری‌های غیرعادی و خنده‌دار از هر موضوعی، فضای شاد و هیجان انگیزی برای خود و دیگران ایجاد می‌کنند (تورنس، ۱۹۷۹). افراد خلاق تصور قوی از خلاق بودن خود دارند بنابراین، به توانایی‌ها و مهارت‌های خود اعتماد دارند و آنها ریسک‌پذیر و دارای پشتکار هستند. با بررسی طبقه‌بندی بلوم از هدف‌های آموزشی در حیطه شناختی مشخص می‌شود که برای دستیابی به سطح ترکیب، که بسیاری آن را مترادف با خلاقیت به‌کار می‌برند، باید سطح تحلیل که یکی از عناصر تفکر انتقادی به شمار می‌آید را با موفقیت پشت سر گذاشت. پس می‌توان تصور کرد فردی که خلاقیت می‌آفریند، توانایی تجزیه، تحلیل و ارزشیابی (تفکر انتقادی) را کسب کرده است (اله‌کرمی و علی‌آبادی، ۱۳۹۱).

عدم وجود خلاقیت در افراد باعث پایین آمدن توانایی حل مسأله در آنها می‌شود که این موجب بروز اختلالاتی چون اضطراب و افکار وسواس‌گونه می‌شود (عظیمی‌خطیبانی و عموپور، ۱۳۹۷). تأکید بیش از حد بر روش‌های تدریس غیرفعال، موجب از بین بردن ذوق، خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان می‌شود و آنان را افرادی منفعل، بی‌علاقه به تدریس و فاقد خلاقیت می‌کند؛ که در نهایت منجر به افت تحصیلی می‌گردد. علت دل‌زدگی و ترک تحصیل دانش‌آموزان و انصراف برخی از دانشجویان در نظام آموزش عالی، نبود خلاقیت در فرآیند آموزش و یادگیری است (شاهعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳). نیکسون، تورنس و ولی‌کاک (افروز، ۱۳۹۶) به‌صورت مجزا پژوهش‌هایی انجام دادند و ویژگی‌های دانش‌آموزان خلاق و غیرخلاق را بررسی و به این صورت عنوان کردند: دانش‌آموزان خلاق نسبت به غیرخلاق‌ها از هوش کلامی و فضایی بهتری برخوردارند؛ دانش‌آموزان غیرخلاق از حافظه ضعیف‌تری در ثبت و نگهداری وقایع مختلف نسبت دانش‌آموزان خلاق برخوردارند؛ دانش‌آموزان غیرخلاق معمولاً نسبت به دانش‌آموزان خلاق در امورات انتخابی کمتر داوطلب می‌شوند؛ دانش‌آموزان غیرخلاق دارای وابستگی و دانش‌آموزان خلاق دارای فکری مستقل هستند؛ دانش‌آموزان خلاق نسبت به دانش‌آموزان غیرخلاق از لحاظ اجتماعی رفتار مطلوب‌تر و جایگاه بهتری دارند؛ از نظر بیان صریح و راحت‌تر وضوع را بیان می‌کنند؛ دانش‌آموزان خلاق نسبت به دانش‌آموزان غیرخلاق با جرأت‌تر و انتقاد پذیرتر هستند؛ همچنین خودجوشی صداقت و سادگی در دانش‌آموزان غیرخلاق کمتر دیده می‌شود (رحمت‌زهی و فاتحی، ۱۳۹۷).

ج) گزارش فرامطالعه برای ارائه راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان، حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش ارائه فضایی برای دانش‌آموزان به منظور پرسیدن سؤالات و ارائه چالش‌هایی برای حل کردن، می‌تواند تفکر خلاق آنها را تقویت کند. این فرآیند باعث می‌شود تا دانش‌آموزان به دنبال راه‌حل‌های متفاوت و نوآورانه برای مسائل پیش رو بگردند. استفاده از روش‌های آموزشی که به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد در فعالیت‌های گروهی شرکت کنند، ایده‌های خود را با دیگران به اشتراک بگذارند و به این ترتیب از تفکر جمعی بهره‌مند شوند، می‌تواند خلاقیت آنها را تقویت کند. همچنین ترغیب به استفاده از منابع متنوع و تجربه‌های خارج از کلاس مثل ارائه فرصت‌ها برای دانش‌آموزان برای اکتشاف منابع مختلف، مطالعه کتاب‌ها، دیدار با افرادی که نظرات مختلف دارند و استفاده از اجرای نمایش در تدریس و شرکت در فعالیت‌های فرهنگی و هنری می‌تواند خلاقیت آنها را تغذیه کند. فرآیند آزمون و خطا به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا ایده‌های خود را امتحان کنند و از اشتباهات یاد بگیرند. این روند باعث ارتقای تسلط آنها بر مهارت‌های خود می‌شود و خلاقیت‌شان را تقویت می‌کند. ارائه فضاهای مناسب و ابزارهای لازم برای ایده‌پردازی و اجرای آنها، می‌تواند دانش‌آموزان را تشویق کند تا به طراحی و اجرای پروژه‌های خود بپردازند و خلاقیت خود را به نمایش بگذارند (رسولی و همکاران، ۱۴۰۲). یکی از راهکارهای مطرح برای تقویت خصوصیات خلاقیت در دانش‌آموزان، استفاده از آموزش مبتنی بر طوفان فکری است. این رویکرد تلاش دارد با فراهم کردن محیطی پویا و فعال، دانش‌آموزان را به اندیشه‌ها و ایده‌های نوآورانه ترغیب کند. برای ایجاد خلاقیت در حین درس برای دانش‌آموزان، می‌توان از انواع مختلف بازی‌های خلاقانه مانند پازل‌ها، از جمله پازل‌های ریاضی، و حلقه‌های منطقی استفاده کرد (امام‌جمعه، ۱۴۰۰).

از دیگر مواردی که برای پرورش خلاقیت می‌توان نام برد: تقویت حس مالکیت و غرور در دانش‌آموزان و ترجیح همکاری در رقابت، کسب مهارت ارزیابی دانش‌آموزان به وسیله خودشان؛ کسب روحیه حادثه‌جویی توسط معلمان؛ فراهم آوردن جلسات مشاوره و راهنمایی در دوره ابتدایی برای ایجاد انگیزه و غلبه بر ترس‌ها و هیجانات غیرمعمول دانش‌آموزان (رحمت‌زهی و فاتحی، ۱۳۹۷). برگزاری آزمایشگاه‌های کوچک با مواد ساده در خانه یا مدرسه می‌تواند علاقه و خلاقیت دانش‌آموزان به دروسی همچون بخش‌های مختلف علوم تقویت کند؛ همچنین فعالیت‌هایی مانند

ترکیب مواد، ساخت آزمایش‌های ساده و مشاهده نتایج ممکن است اشتیاق کودکان به یادگیری علمی و ایده‌پردازی و خلاقیت و کشفیات جدید را افزایش دهد (بامری و همکاران، ۱۴۰۲). تشویق دانش‌آموزان به خلق اثر هنری و استفاده از مواد مختلف مانند مداد رنگی، آبرنگ، کاغذ، و مواد بازی‌افزاری ساختاری؛ همچنین، برگزاری کارگاه‌های هنری و دعوت از هنرمندان محلی نیز می‌تواند ایده‌های خلاقانه را برای کودکان ایجاد کند. اجرای نمایش و تئاتر توسط دانش‌آموزان می‌تواند به تقویت مهارت‌های اجتماعی، توانایی ارتباط برقرار کردن و توسعه تصویر ذهنی کمک کند؛ ایجاد داستان‌ها، نقش‌آفرینی، و بازدید از نمایش‌های کوتاه و سورئال می‌توانند استعدادهای هنری و اجتماعی را بهبود بخشند. انجام تمرینات ورزشی مغزی مانند بازی‌های حافظه، تست‌های تفکر منطقی و سودوکو و همچنین ورزش‌های هوازی و رزمی به علت دقت زیاد می‌تواند به بهبود توانایی‌های شناختی و تفکر خلاق دانش‌آموزان کمک کند. برگزاری مسابقات خلاقی مانند مسابقات نقاشی، مسابقات علمی و چالش‌های حل مسأله می‌تواند انگیزه دانش‌آموزان را افزایش دهد؛ ایجاد چالش‌های روزانه یا هفتگی با موضوعات مختلف می‌تواند تجربه‌های یادگیری جذابی فراهم کند (علیزاده‌پور و همکاران، ۱۴۰۲). برگزاری جلسات گروهی برای حل مسائل، ایجاد پروژه‌های گروهی و تبادل ایده‌ها می‌تواند به توسعه توانمندی‌های اجتماعی و تفکر گروهی کمک کند (کلی، ۲۰۱۸). استفاده از نرم‌افزارها و اپلیکیشن‌های آموزشی با محتوای تفکر منطقی، مسائل ریاضی و حل مسائل خلاق و همچنین ایجاد پروژه‌های دیجیتال، ساخت بازی‌های آموزشی، و طراحی وبسایت‌های ساده می‌تواند تفکر خلاق دانش‌آموزان را تقویت کند (ال-ماهاری[1]، ۲۰۱۲). برگزاری تورهای آموزشی به موزه‌ها، نمایشگاه‌ها، و مراکز علمی می‌تواند نگرش علمی و هنری دانش‌آموزان را تقویت کند؛ ترتیب دادن پروژه‌های مرتبط با محتوای بازدیدها می‌تواند تفکرخلاق و توانایی پژوهش را ارتقاء دهد. برگزاری جلسات مشاوره با دانش‌آموزان برای شناخت بهتر استعدادها و علاقه‌هایشان و ارائه راهنمایی در مسیر تحصیلی و حرف‌های آینده می‌تواند مؤثر باشد. زیرا ارائه بازخورد مثبت و سازنده به کودکان می‌تواند اعتماد به نفس و قوه ایده‌پردازی آنها را افزایش دهد (امام‌جمعه، ۱۴۰۰). از جمله می‌توان مؤلفه‌های اصلی ایجاد خلاقیت دانش‌آموزان را چنین برشمرد: مدرسه خلاقیت فردی خانواده، رضایت از زندگی، اعتماد به نفس، نگرش مثبت

1. Al-maghawry

نسبت به خود و محیط، امید و هدف داشتن، خوش‌بینی، احساس معنی در زندگی، ارتباط دوستانه و صمیمانه با همسالان و همکلاسی‌ها، روابط محترمانه و دوستانه بین دانش‌آموزان و معلمان وکارکنان، حمایت معلمان و همکلاسی‌ها و کارکنان مدرسه، برنامه‌های صبحگاهی شاد و متنوع، برنامه‌های اردویی و گردش علمی، توجه به نیازهای دانش‌آموزان در مدرسه، روحیه شوخ طبعی معلمان و کادر مدرسه، احساس تعلق به مدرسه، امنیت عاطفی و روانی، سبک تربیتی والدین، روابط صمیمی بین اعضای خانواده، حمایت خانواده، برنامه‌های گردشی و تفریحی خانواده، فضای آرام و با نشاط در خانواده، بهداشت و سلامت روانی خانواده (موسوی و همکاران، ۱۳۹۹).

ملت‌ها بدون اهمیت به خلاقیت و جهت‌دهی به آن که از سال‌های کودکی انجام می‌پذیرد، پیشرفت نخواهد کرد و توسعه نمی‌یابد. دو نهاد اساسی خانواده و آموزش و پرورش در شکل‌گیری خلاقیت در کودکان با یکدیگر پیوندی ناگسستنی دارند؛ در نتیجه می‌توان عوامل ایجاد خلاقیت را به ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان، درگیری ذهنی با مطالب درسی، طرح موضوع‌های جدید، ایجاد فضای آموزشی مناسب، به‌کارگیری وسایل سمعی و بصری، تشویق دانش‌آموزان به پژوهش، احترام به دانش‌آموزان، اهمیت به فعالیت‌های فوق برنامه، مطالعه و پژوهش، تشویق عقاید نو و ایجاد فرصت برای تفکر خلاق، ارزشیابی و تشویق یادگیری خودانگیز نام برد (لطفی، ۱۴۰۲). تحصیلات والدین می‌تواند نقش مهمی در امر تربیت و پیشرفت فرزندان داشته باشد و والدین تحصیل کرده به دلیل احراز مشاغل بهتر و مفیدتر به خودی خود از فرهنگ، محیط و موقعیت بالاتر و بهتری برخوردار خواهند بود. برخورد از این موقعیت به نوبه خود باعث تأثیر بر نگرش فرزندان نسبت به والدین و احساس امنیت و اعتماد به نفس آنها می شود و موجب می‌شود تا بهتر بتوانند با محیط خود ارتباط برقرار کنند و همین امر موجب رشد و شکوفایی خلاقیت آنها می‌شود (خلیلی حسین‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵).

ویلیامز[1] در مورد پرورش خلاقیت، شاخص‌های متنوعی را مطرح کرده است که به صورت فهرست وار به آن اشاره می گردد: تولید بیشتر رسانه و بازی‌های خلاقانه و ساخت انیمیشن‌های مفهومی در سینما؛ استفاده از تمثیل‌ها و موقعیت‌های مشابه در تدریس؛ راهنمایی دانش‌آموز به کمک ارزشیابی توصیفی برای نشان دادن نواقص و خلاءهای موجود در دانش او؛ تفکر درباره

1. Williams

احتمالات و امکانات و فرضیه‌ها؛ استفاده از سؤالات بازپاسخ؛ گوشزد کردن اهمیت تغییر و استفاده از مثال‌های مختلف؛ طراحی جست‌وجوی تصادفی سازمان یافته درباره دروس؛ ایجاد فهرست‌های برای دانش‌آموز جهت جست‌وجو کردن اهداف درس و دادن یک نقشه ذهنی و مفهومی از محتوای درس (شاهعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳). در تعلیم و تربیت استفاده از هنر و تلفیق با دیگر دروس به‌عنوان یک حامل و رسانه از این منظر که می‌تواند در پرورش خلاقیت نقشی مؤثر داشته باشد مهم است؛ دارای اهمیت بالایی است (محمودی و قلی‌زاده، ۱۳۹۴).

برای پرورش خلاقیت باید به سؤال دانش‌آموزان احترام گذاشت ولی جواب سؤال را به آنها نگفت و فقط راهنمایی کرد؛ تا خودشان جست‌وجو کنند. همچنین هرگز نباید قضاوتی در مورد رفتار دانش‌آموزان به عمل آورده شود بدون آنکه عمل و نتایج و یا توضیحی دیده و درخواست شده باشد. از ایجاد نگرش‌هایی همچون: همه چیز از قبل معلوم است و فقط باید طبق فرمول یا سخن فلان متخصص عمل کرد، در ذهن دانش‌آموزان جلوگیری شود؛ به علاوه بازدید و مطالعه از تئاترهای سورئال و مطالعه رمان‌های تخیلی و ترویج کتابخوانی نیز به ایجاد تفکر خلاق کمک می‌کند. به طور خلاصه، راهنمایی به جای پاسخ‌دهی کامل، جلوگیری از ایجاد نگرش‌های غلط، و ترویج بازدیدهای فرهنگی و هنری انجام شود. همچنین، توصیه می‌شود به دانش‌آموزان الگوی خلاق نشان داد. دانش‌آموزانی که دارای الگوی خلاق بودند، نسبت به دانش‌آموزانی که فاقد آن بودند، خلاقیت بیشتری را نشان دادند. نمایش پایان یک فیلم به دانش‌آموزان برای تدریس فارسی و درس هدیه‌ها و درخواست حدس موضوع با توجه به پایان فیلم (یادگیری معکوس)، دوختن لباس و ایجاد ابزار با وسایل دورریختنی، توجه به تفاوت‌های فردی هر دانش‌آموز با توجه به امکانات و ارائه تکالیف منحصر به فرد او با توجه به میزان پیشرفت وی، تشویق دانش‌آموزان به رقابت سالم با دانش‌آموزان (ایجاد مسابقه‌ای با مضمون خلاقیت در درس)، تدوین کتبی برای پرورش خلاقیت و ارائه راهکارهایی برای دانش‌آموزان نیز می‌تواند از جمله راهکارهای ایجاد خلاقیت باشد (رحمت‌زهی و فاتحی، ۱۳۹۷). استفاده هماهنگ از این ابزارها و فعالیت‌ها، با توجه به نیازها و توانمندی‌های دانش‌آموزان، می‌تواند به شکلی جذاب و مؤثر به شکوفایی خلاقیت آنها کمک کند.

با توجه به مطالب ارائه شده، این پژوهش درصدد آسیب شناسی عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق و بررسی این اهداف پژوهشی می‌باشد.

۱. بررسی عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

۲. بررسی پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

۳. ارائه راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی؛ از نظر ماهیت، فرامطالعه از نوع فراترکیب؛ از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع توصیفی- تحلیل محتوا؛ همچنین از نظر نتایج مورد انتظار از پژوهش و مترتب بر آن، از نوع اکتشافی می‌باشد. فرآیند (طرح) پژوهش به صورت کیفی-استقرایی و براساس اصل و قاعده اشباع نظری طی شده است. جهت رسیدن به حالت اشباع، پژوهشگر بررسی منابع اطلاعاتی و استخراج داده‌ها از آنها را تا زمانی ادامه داده است که با داده‌های تکراری قبلی مواجه شده و داده دیگری که سبب توسعه، تعدیل و یا اضافه شدن به تئوری موجود شود، به پژوهش وارد نشود. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مطالعات کتابخانه‌ای به صورت نظام‌مند و با استفاده از روش مرور سیستماتیک با استفاده از کتابخانه‌ها، آرشیوها، سیستم‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، نمایه‌ها و انواع پایگاه داده‌ها مانند پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی[1]، گوگل و گوگل اسکولار[2] و سایر موتورهای جست‌وجوگر و در نهایت دستیابی به فهرست پژوهش‌ها و مجموعه مقالات و محتوای کتب، مقالات و چکیده‌ها و مطالعه و فیش‌برداری از آنها، می‌باشد. پژوهشگر، پژوهش را با بررسی و مطالعه اسناد و مدارك مكتوب و متون علمی مختلف و منابع اطلاعاتی از جمله کتب و مقالات داخلی و خارجی مرتبط با پدیده مورد مطالعه آغاز نموده و در ادامه، تلاش می‌کند توصیفی انتزاعی یا نظری در باب پدیده مورد نظر ایجاد نماید. در این پژوهش، جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از راهبرد پژوهشی نظریه داده بنیاد و فرآیند نظام‌مند کدگذاری سه مرحله‌ای باز (استخراج از داده‌های خام و رسیدن به ایده‌های اصلی و مفاهیم)، محوری (ایجاد ارتباط میان کدهای باز و رسیدن به مقوله‌ها یا دسته‌ها) و انتخابی یا گزینشی (انتخاب متغیر هسته‌ای و رسیدن

1. SID: Scientific Information Database
2. Google Scholar

به ابعاد یا مضامین)، با هدف شناسایی مقوله‌ها یا مضامین مستتر در نوشتار و نظریه‌پردازی (نه توصیف صرف پدیده) مبتنی بر استقراء (حرکت از جزء به کل) درباره پدیده مورد نظر بر مبنای مفاهیم اصلی حاصل از داده‌های موجود در زمینه، استفاده شده است؛ به‌طوری که این نظریه در یک سطح وسیع، یک فرآیند، عمل یا تعامل را تبیین می‌کند. جامعه هدف این پژوهش، دانش‌آموزان می‌باشد.

یافته‌ها

الف) عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش: نتایج فرآیند نظامدار کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و گزینشی یا انتخابی داده‌های استخراج شده از متن جمع‌آوری شده حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع انتخابی، به روش فرامطالعه از نوع فراترکیب، برای عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق، با استفاده از راهبرد پژوهشی داده بنیاد، در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. عوامل زمینه ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

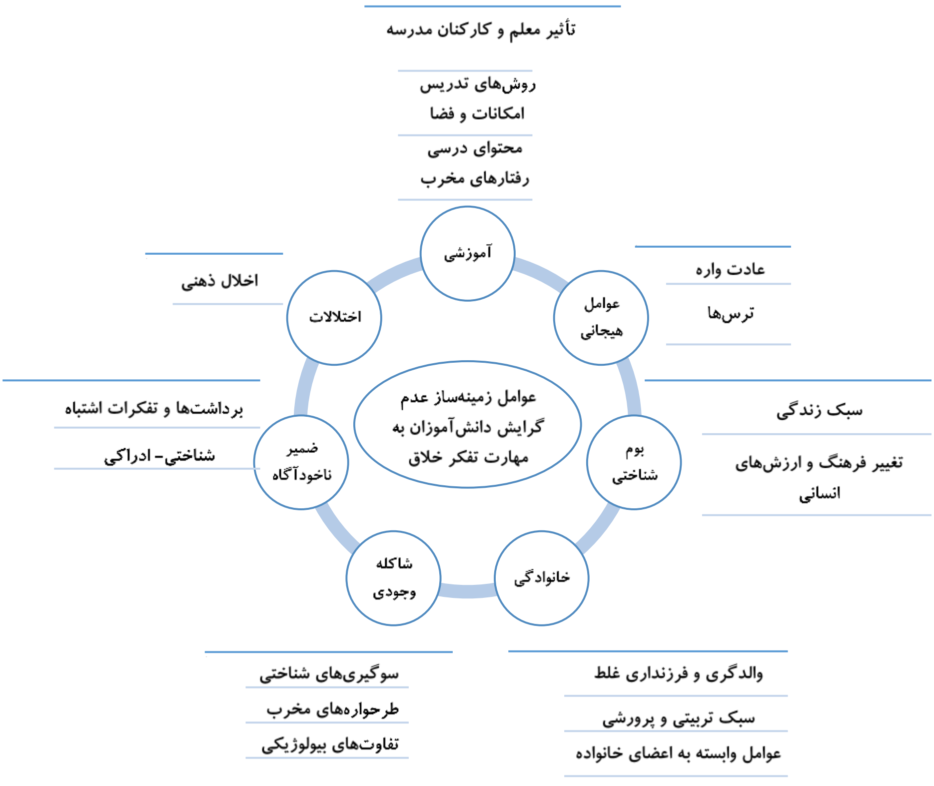
مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
تیپ‌های شخصیتی، افزایش سن، هوش‌بهر پایین، روان‌نژندی، والدینی که در ریاضیات و علوم سرآمد بوده‌اند و از نبوغ برخوردارند	تفاوت‌های بیولوژیکی	شاکله وجودی
آرمان‌گرایی زیاد، مقایسه خود با دیگران، عدم پذیرش ریسک، مقاومت‌پذیری کم، ترس از عیب‌جویی، سازش‌کاری	طرحواره‌های مخرب	
محافظه‌کاری، سلطه‌گری، نداشتن اعتماد به نفس، تسلیم در برابر قدرت، کمرویی، ترس از انتقاد دیگران، تمایل به همگونی، منزوی بودن، نداشتن رضایت از زندگی، وابستگی به اشخاص	سوگیری‌های شناختی	
مراقبت بیش از حد والدین و وابستگی به آنها، عدم بازی در کودکی، عارض آشکار و اختلاف بین والدین، مشارکت ندادن فرزندان در بحث مسائل خانه، عدم تعامل متقابل والدین با فرزندان، سرکوب کردن	والدگری و فرزنداری غلط	خانوادگی
روش‌های سلطه‌جویی والدین، والدین کنترل‌گر، روش آسان‌گیرانه	سبک تربیتی و پرورشی	
شرایط اقتصادی، موقعیت اجتماعی والدین، سطح تحصیلات پایین والدین، امکانات زندگی، فرهنگ خانواده	عوامل وابسته به اعضای خانواده	

جدول ۱. عوامل زمینه ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
معلمان آموزش ندیده، عدم خلاقیت معلم، عدم آگاهی معلم، دیدگاه معلم، سبک مدیریتی مدیر مدرسه، خلاقیت مدیر، عدم تبحر کافی معلم در مدیریت کلاس و زمان، تجربه کم نو معلمان	تأثیر معلم و کارکنان مدرسه	آموزشی
استفاده بیش ازحد روش تدریس سنتی، عدم استفاده از سؤالات چالشی، تدریس تک بعدی، عدم علاقه به درس، یادگیری سطحی، ارزشیابی نادرست، روش‌های تدریس مبتنی بر معلم محوری، ارائه تکالیف درسی زیاد به دانش‌آموزان	روش‌های تدریس	
ضعف امکانات و تجهیزات آموزشی، فقدان آزمایشگاه و یا مجهز نبودن آنها، عدم وجود کارگاه‌های بازی و خلاقیت در مدارس، نبودن پرژکتور، نبود حداقل امکانات لازم برای انجام فعالیت‌های خلاقانه دانش‌آموزان	امکانات و فضا	
اهداف و محتوای کتب درسی نامناسب، تأکید بیش از حد بر تکرار اطلاعات، ورود اینترنت به فضای تعلیم و تربیت و استفاده بیش از حد از آن، برنامه‌ریزی آموزشی	محتوای درسی	
عدم پذیرش ایده‌های جدید، توجه نکردن به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، تأکید زیاد بر نمره دانش‌آموزان به‌عنوان ملاک خوب بودن، تأکید بیش از حد بر انباشت اطلاعات و حفظ کردن مطالب، گسترش تفکر واگرا	رفتارهای مخرب	
فقدان برنامه ریزی (زندگی بی‌نظم)، زندگی وابسته به امکانات و فناوری، کاهش یافتن میزان مطالعه و کتاب داستان و رمان تخیلی، حذف خیال‌بافی	سبک زندگی	بوم شناختی
ترویج عادت‌های بد فرهنگی و فرهنگ بیگانه، تغییر و کمرنگ شدن سنت‌ها، مهاجرت	تغییر فرهنگ و ارزش‌های انسانی	
پیروی از عادت، برتر دانستن هوش به جای خلاقیت، تأکید بر عادت‌های پیشین، عدم استقلال طلبی و آزاداندیشی، خودسنجی منفی، منفی بافی، کمال‌گرایی، نگرانی و افسردگی	برداشت‌ها و تفکرات اشتباه	ضمیر ناخود آگاه (طرز تفکر)

جدول ۱. عوامل زمینه ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
عدم روانی جریان فکر، عدم انعطاف‌پذیری قوای فکری، عدم اصالت اندیشه، نبود تمرکز ذهنی، استفاده نکردن از طرفین مغز، عدم انعطاف‌پذیری ذهنی، تفکر سطحی، تفکر نظام‌مند و چارچوبی	شناختی- ادراکی	اختلالات
وسواس فکری، نشخوار ذهنی، جمود فکری، اختلال ریاضی (هوش ضعیف فضایی)	اخلال ذهنی	
دلسرد شدن، تجربه کم و تلخ، بی‌علاقگی به چالش‌ها	عادت واره	عوامل هیجانی
استهزاء و تمسخر، به خاطر ایده یا نظر اشتباه، ترس از آینده، پیش داوری‌های افراطی در تصمیم گیری‌ها، ترس از انحراف و شکستن تابو	ترس‌ها	

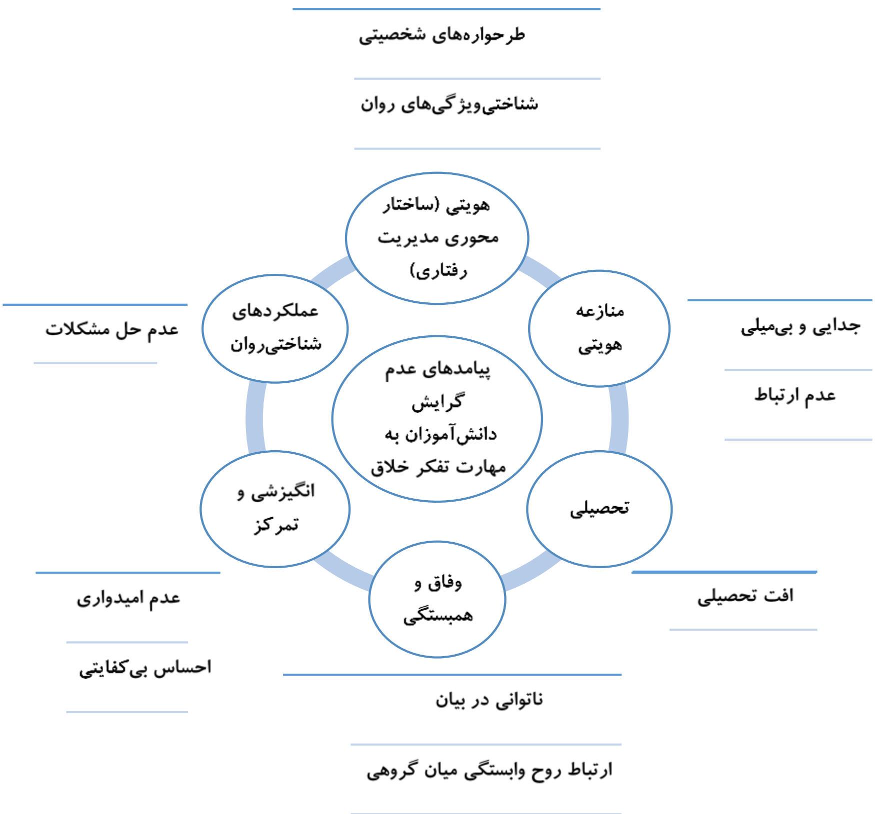

شکل ۱. نمودار مفهومی عوامل زمینه‌ساز عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

ب) پیامدهای عدم گرایش: نتایج فرآیند نظامدار کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و گزینشی یا انتخابی داده‌های استخراج شده از متن جمع‌آوری شده حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع انتخابی، به روش فرامطالعه از نوع فراترکیب، پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق، با استفاده از راهبرد پژوهشی داده بنیاد، در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
عدم شوخ طبعی، ارتباطات محدود و چارچوب‌بندی شده، عدم رویت صراحت کلام با دیگران	عدم ارتباط	منازعه هویتی
عدم اشتیاق، عدم احساس سرشار درونی (خمودگی)، عدم کنجکاوی	جدایی و بی‌میلی	
عدم امیدواری تحصیلی، تعلیم و یادگیری بی‌کیفیت، عدم دانش زیاد، دل‌زدگی و ترک تحصیل	افت تحصیلی	تحصیلی
عدم ابراز وجود، به چشم نیامدن استعدادهای دیگر آنها به علت مشارکت ضعیف، جایگاه اجتماعی ضعیف به علت انزوا	ناتوانی در بیان	وفاق و همبستگی
ارتباطات محدود، عدم تأثیرگذاری روی دیگران، عدم تمایل به ارتباط‌های گسترده	ارتباط روح وابستگی میان گروهی	
عدم خودکفایی، داوطلب نشدن در امورات اختیاری، افکار وابسته، اضطراب	احساس بی‌کفایتی	انگیزشی و تمرکز
عدم انگیزه، بالفعل نشدن ظرفیت‌های درونی، عدم پشتکار، عدم کامروایی	عدم امیدواری	
پایین آمدن قدرت حل مسأله، عدم ارزشیابی، عدم تجزیه و تحلیل، تفکر انتقادی ضعیف، عملکرد ضعیف اجرایی مغز، عدم کشف و خلق راهکارهای جدید، عدم زیبایی شناختی	عدم حل مشکلات	عملکردهای روان شناختی
شخصیت غیر رسمی و غیرمتعارف، انتقادپذیری کم، خودجوشی کم، رفتار اجتماعی نامطلوب	طرحواره‌های شخصیتی	هویتی (ساختار محوری مدیریت رفتاری)
هوش کلامی ضعیف، هوش فضایی ضعیف، عدم سلامت روانی، ریسک‌پذیری کمتر، حافظه ضعیف برای نگهداری اطلاعات، وسواس فکری	ویژگی‌های روان‌شناختی	

شکل ۲. نمودار مفهومی پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق

ج) راهکارهای تقویت و توسعه: نتایج فرآیند نظامدار کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و گزینشی یا انتخابی داده‌های استخراج شده از متن جمع‌آوری شده حاصل از بررسی مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع انتخابی، به روش فرامطالعه از نوع فراترکیب، راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان، با استفاده از راهبرد پژوهشی داده بنیاد، در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان

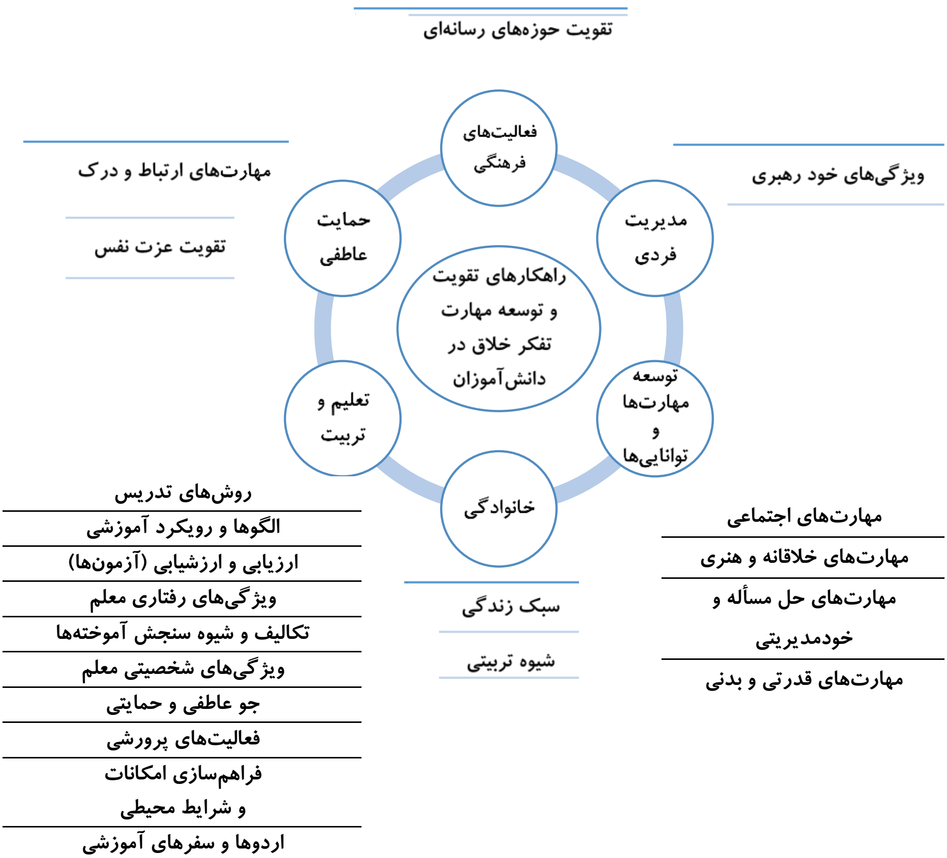
مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
فضای آرام و بانشاط در خانواده، بهداشت و سلامت روانی خانواده، روابط صمیمی بین اعضای خانواده	سبک زندگی	خانوادگی
سبک تربیتی خانواده، توجه به نیاز فرزندان، حمایت خانواده، احترام زیاد	شیوه تربیتی	
شرکت در جلسات مشاوره، انجام فعالیت‌های پژوهشی، مطالعه رمان‌های سورئال	ویژگی‌های خود رهبری	مدیریت فردی
استفاده از روش تدریس تعاملی و اکتشافی، آموزش مبتنی بر طوفان فکری، یادگیری معکوس، استفاده از روش تدریس ایفای نقش	روش‌های تدریس	تعلیم و تربیت
تشویق به ارائه سؤالات و چالش‌ها، استفاده از مثال‌های مختلف در تدریس، ارائه یک نقشه ذهنی بعد از تدریس و حدس موضوع قبل از تدریس، استفاده از ایده‌های شبیه‌سازی شده در تدریس	الگوها و رویکرد آموزشی	
استفاده اصولی از ارزشیابی توصیفی و ارائه بازخورد، استفاده از سؤالات باز پاسخ، ایجاد فرصت‌هایی جهت جست‌وجوی دروس مختلف و مرتبط، ارزشیابی و تشویق به یادگیری خود انگیز	ارزیابی و ارزشیابی (آزمون‌ها)	
حمایت معلمان و کارکنان، توجه به نیاز دانش‌آموزان، روابط محترمانه و دوستانه بین دانش‌آموزان و معلمان، ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان، راهنمایی همراه با احترام برای رسیدن به پاسخ به جای پاسخ‌دهی مستقیم، تقویت حس مالکیت و غرور برای دانش‌آموزان	ویژگی‌های رفتاری معلم	
ارائه تکالیف منحصر به هر دانش‌آموز با توجه به تفاوت‌های فردی آنها، طرح موضوعات جدید مرتبط با دروس، طراحی جست‌وجوی تصادفی سازمان یافته درباره دروس، تلفیق خلق اثر و هنر با دیگر دروس	تکالیف و شیوه سنجش آموخته‌ها	
کسب روحیه حادثه‌جویی توسط معلم، روحیه شوخ طبعی معلمان و کادر، انگیزه شخص معلم، جلوگیری از قضاوت در مورد رفتار دانش‌آموزان بدون رؤیت نتیجه	ویژگی‌های شخصیتی معلم	

جدول ۳. راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان

مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
احساس تعلق به مدرسه، برنامه‌های صبحگاهی شاد و متنوع، تشویق به تجربه و خطا، ترویج کتابخوانی، ارائه الگوی خلاق، تخصیص مشاور برای مدارس ابتدایی جهت رفع هیجانات غیرمنطقی	جو عاطفی و حمایتی	
ایجاد فرصتی برای به کارگیری وسایل سمعی و بصری، ایجاد رقابت سالم با افراد خلاق، تدوین کتب برای ارائه راهکارها و مثال‌هایی برای خلاقیت، ترتیب دادن به پروژه‌های مرتبط با محتوای بازدیدها، ایجاد درگیری ذهنی با مطالب درسی	فعالیت‌های پرورشی	
ایجاد آزمایشگاه‌های کوچک، ایجاد مسابقه‌هایی با مضمون خلاقیت، ارائه فضاهای مناسب و ابزارهای مناسب جهت کشف و خلق، ایجاد فضای آموزشی مناسب	فراهم سازی امکانات و شرایط محیطی	
برنامه‌های اردویی و گردش علمی، شرکت در مسابقات و چالش‌ها، شرکت در گردهمایی‌های خلاقانه، بازدید از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها، ایجاد اردوهایی جهت بازید از تاترهای سورئال	اردوها و سفرهای آموزشی	
امنیت عاطفی و روانی، تشویق به موقع و درست دانش‌آموزان، احترام زیاد، آزادی، ارتباط دوستانه و صمیمانه با همکلاسی‌ها، پرهیز از ترویج نگرش‌های غلط چارچوب مدار	مهارت‌های ارتباط و درک	حمایت عاطفی
استقلال عمل، تشویق عقاید، آزادی عمل برای اکتشاف، آزادی برای تصمیم‌گیری، خوش‌بینی و نگرش مثبت، هدف داشتن	تقویت عزت نفس	
شرکت در کارهای جمعی و تشکیلاتی، نقش آفرینی اجرای تئاتر و نمایش	مهارت‌های اجتماعی	
بازی با ابزارهای خلاقانه، تلفیق هنر و انواع دروس (ارتباط هنر و خلاقیت)، خلق اثر با وسایل دور ریختنی	مهارت‌های خلاقانه و هنری	
کسب مهارت خود ارزیابی در کنار دیگر ارزیابی، اهمیت به فعالیت‌های فوق برنامه، تفکر درباره احتمالات (پیش‌بینی واقع‌گرایانه)، گوشزد کردن اهمیت تغییر	مهارت‌های حل مسأله و خود مدیریتی	توسعه مهارت‌ها و توانایی‌ها
ورزش‌های هوازی ورزمی، انجام ورزش‌های مغزی، ایجاد پروژه‌های دیجیتال، ساخت بازی‌های آموزشی، و طراحی وبسایت‌های ساده	مهارت‌های قدرتی و بدنی	

جدول ۳. راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان

مرحله اول: کدگذاری باز (مفاهیم)	مرحله دوم: کدگذاری‌محوری (دسته‌بندی)	مرحله سوم: کدگذاری‌گزینشی (ابعاد)
تولید بیشتر بازی‌های خلاقانه، ساخت انیمیشن‌های مفهومی در سینما	تقویت حوزه‌های رسانه‌ای	فعالیت‌های فرهنگی

شکل ۳. نمودار مفهومی راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان

بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی متون و با استفاده از روش فرامطالعه و با استفاده از راهبرد پژوهشی داده بنیاد به روش کدگذاری سه مرحله‌ای، به این مضامین رسیدیم که علل عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق عوامل: شاکله فردی (تفاوت‌های بیولوژیکی، سوگیری‌های شناختی طرحواره‌های مخرب)، خانوادگی (والدگری و فرزنداری غلط، سبک تربیتی و پرورشی، عوامل وابسته به اعضای خانواده)، آموزشی (تأثیر معلم و کارکنان مدرسه، محتوای درسی، روش‌های تدریس)، بوم شناختی (تغییر فرهنگ و ارزش‌های انسانی و سبک زندگی)، اختلالات (اخلال ذهنی)، هیجانی (ترس‌ها و عادت واره‌ها)، ضمیر ناخودآگاه (برداشت‌ها و تفکرات اشتباه و شناختی- ادراکی) می‌باشند. پیامدهای عدم گرایش دانش‌آموزان به مهارت تفکر خلاق شامل مضامین: هویتی، عملکردهای روان‌شناختی، انگیزشی و تمرکز (عدم امیدواری و احساس بی‌کفایتی)، وفاق و همبستگی (ارتباط روح وابستگی میان گروهی و ناتوانی در بیان)، تحصیلی (افت تحصیلی)، منازعه هویتی (عدم ارتباط، جدایی و بی‌میلی) خواهند بود و در نهایت راهکارهای تقویت و توسعه مهارت تفکر خلاق در دانش‌آموزان عبارتند از: خانوادگی (سبک زندگی، شیوه تربیتی)، مدیریت فردی (ویژگی‌های خود رهبری)، تعلیم و تربیت (روش‌های تدریس، الگوها و رویکردهای آموزشی، ارزیابی و ارزشیابی، جو عاطفی، ویژگی‌های رفتاری معلم، اردوهای آموزشی، فعالیت‌های پرورشی)، حمایت عاطفی (مهارت‌های ارتباطی و تقویت عزت نفس)، توسعه مهارت‌ها و توانمندی‌ها (مهارت‌های قدرتی و بدنی، مهارت‌های حل مسأله و خود مدیریتی، مهارت‌های خلاقانه و هنری، مهارت‌های اجتماعی)، فعالیت‌های فرهنگی (تقویت حوزه های رسانه‌ای).

نتایج بررسی عدم خلاقیت در دانش‌آموزان نشان می‌دهد که این پدیده، به‌علت وجود عوامل چندگانه‌ای از جمله عوامل شاکله فردی (تفاوت‌های بیولوژیکی، سوگیری‌های شناختی طرحواره‌های مخرب)، خانوادگی (والدگری و فرزنداری غلط، سبک تربیتی و پرورشی، عوامل وابسته به اعضای خانواده)، آموزشی (تأثیر معلم و کارکنان مدرسه، محتوای درسی، روش‌های تدریس)، بوم شناختی (تغییر فرهنگ و ارزش‌های انسانی و سبک زندگی)، اختلالات (اخلال ذهنی)، هیجانی (ترس‌ها و عادت واره‌ها)، ضمیر ناخودآگاه (برداشت‌ها و تفکرات اشتباه و شناختی- ادراکی) می‌باشد. ارزیابی‌های انجام شده حاکی از آن است که هوش‌بهر پایین، از عواملی هستند

که می‌توانند به جلوگیری از شکل‌گیری و شکوفایی خلاقیت در دانش‌آموزان منجر گردد. به هر میزان که تفکر خلاق به اندازه تفکر انتقادی، پرورش و تعالی و شکوفا نشود؛ رکورد عملی، شخصیتی و فرهنگی را باید برای جامعه انتظار داشت. امروزه موتور محرک جوامع کوچک و بزرگ، وجود اندیشمندان و متفکرانی است که به سبب خلاقیت خود در کارها سبب تسهیل انجام آنها می‌شوند. ایجاد و رشد خلاقیت در کودکان نیازمند سرمایه‌گذاری بلند مدت به همراه تدابیری روشمند است (لطفی، ۱۴۰۲).

پیامدهای این آسیب نه تنها بر سلامت روانی دانش‌آموزان تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه ممکن است بر پیشرفت تحصیلی و توسعه مهارت‌های اجتماعی او نیز اثر داشته باشد. دانش‌آموزانی که از خلاقیت ضعیفی برخوردارند؛ معمولاً در برقراری روابط دوستانه با مشکلات جدی مواجه‌اند و این وضعیت می‌تواند به افسردگی، اضطراب و کاهش اعتماد به نفس، عدم شادکامی و نشاط درونی و عدم پیشرفت کشور در آینده منجر شود. برای مقابله با این بحران اجتماعی، ضروری است که برنامه‌های جامع و چندجانبه‌ای برای شناسایی و فرصت‌دهی به دانش‌آموزانی که تمایل به ایده‌پردازی و خلاقیت دارند، به اجرا درآید. ایجاد فضاهای حمایتی در مدارس با هدف تشویق به ایجاد فرصت‌هایی برای خلق ایده‌های نو و شرکت در گردهمایی‌ها و فراهم کردن آموزش‌هایی در زمینه تشویق و حمایت دانش‌آموزان خلاق می‌تواند نقش مهمی در تغییر این وضعیت ایفا کند. همچنین، والدین و معلمان باید بر روی تقویت ارتباطات مثبت و تشویق از دانش‌آموزان و حمایت از شرکت در همایش‌های پژوهشی کار کرده و همچنین تأکید به ارزشیابی توصیفی در عوض ارزشیابی‌های نمره محور داشته باشند تا حس تعلق و امنیت عاطفی بیشتری را در دانش‌آموزان ایجاد کنند. در نهایت، به‌طور کلی، هم افزایی میان خانواده، مدارس و جامعه می‌تواند کمک شایانی در افزایش خلاقیت در دانش‌آموزان کند و محیطی سالم را برای رشد و تعالی نسل آینده فراهم سازد.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر توصیه می‌شود:

- در فرایند افزایش خلاقیت، ضمن تقویت روحیه اعتماد به نفس کودکان و قرار دادن آنها در موقعیت‌های چالشی در جهت تقویت تفکر خلاق و نقاد؛ فرصتی برای ریسک‌پذیری و آزمون و خطا ایجاد کرده، و کودکان به مطالعه ژانرهای مختلف و همچنین تقویت قدرت خیال‌پردازی و استفاده درست از تکنولوژی، دعوت شوند.

منابع

افروز، غلامعلی. (۱۳۹۶). *چکیده‌ای از روان‌شناسی تربیتی کاربردی. تهران*: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

امام‌جمعه، سیده‌رضوان. (۱۴۰۰). تاثیر آموزش مبتنی بر بارش مغزی بر دانش‌آموزان. بندرعباس: *هشتمین همایش ملی تازه‌های روانشناسی مثبت*.

امانی، خاطره، قلیچ‌پور، داور، اصغری، زهرا و زراعتی، فائزه. (۱۴۰۲). بررسی نقش بازی والدین در خلاقیت کودکان و دانش‌آموزان. *سومین همایش بین‌المللی علوم تربیتی، مشاوره، روانشناسی و علوم اجتماعی*.

بامری، الهام، صابری حداد، اعظم، سلیمی ابراهیم آبادی، خدیجه و علی پور، مریم. (۱۴۰۲). نقش طوفان فکری در بهبود فرآیند یادگیری در کلاس درس. *اولین کنگره بین‌المللی آموزش، مطالعات اجتماعی و فرهنگی با رویکرد آینده پژوهی*.

بهشتی قوزلو، سجاد. (۱۴۰۲). تأثیر معلم در ایجاد خلاقیت و نقش خلاقیت و نوآوری در پیشرفت دانش‌آموزان. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*.

پیروتی‌اقدم، پرنگ و حاجی‌عباسی، شایان. (۱۴۰۲). ماهیت تفکر و لزوم آموزش تفکر خلاق به دانش‌آموزان. *همایش ملی تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی*.

تمنایی‌فر، شیما، بیگدلی‌طحان، نرجس، خدادادی، نرجس‌السادات و محمدی‌مصیری، فرهاد. (۱۴۰۱). رابطه کارکردهای اجرایی مغز با هوش و خلاقیت در مربیان پیش دبستانی. *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۱۳(۲)، ۵۹-۷۶.

توکلی‌زاده نوقابی، زهرا. (۱۴۰۲). نقش روش‌های تدریس در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی. *همایش ملی تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی*.

جباری، کوروش و نیک‌اندیش، عباس. (۱۳۹۷). بررسی نقش خلاقیت در دوره‌های کودکی و نوجوانی و تأثیر آن در بزرگسالی. *کنفرانس ملی ایده های نوین در روانشناسی و علوم تربیتی با تأکید بر پژوهش های علمی اخیر*.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۹۶). *خلاقیت در هنر*. تهران: انتشارات آها.

خلیلی حسین‌آبادی، سیدحسن، حبیب‌زاده، محمد، خلیلی جولرستانی، سید احمد، سعیدیان خوراسگانی، نرگس و خباز ثابت، سرور. (۱۳۹۵). رابطه تحصیلات والدین با دو عامل خلاقیت و هوش هیجانی دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع دوره دوم متوسطه شهر اصفهان درسال ۱۳۹۵. *اولین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین ایران و جهان روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی.*

خلیلی‌نژاد، سیده ادنا، شاهورانی، احمد و مردان بیگی، محمدرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر رفع موانع خلاقیت بر میزان رشد خلاقیت دانش‌آموزان در درس ریاضی. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی.*

دودانگه، نادر، عادل‌فر، دانیال، صالحی‌زاده، ساره و اسماعیل وندی، ایمان. (۱۳۹۵). موانع خلاقیت در دانش‌آموزان. *دومین کنگره بین‌المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی و فرهنگی*، تهران.

رحمانی، محمدکریم. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر شیوه‌های تربیتی والدین بر میزان خلاقیت دانش آموزان. *هفتمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی.*

رحمت زهی، خدانظر و فاتحی، نفیسه. (۱۳۹۷). نقش روشهای تدریس در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی. *کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی.*

رستگار، احسان. (۱۴۰۲). بررسی عوامل موثر در تفکر خلاق و انتقادی در دانش‌آموزان. *ششمین همایش بین‌المللی* روانشناسی، *علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی.*

رستم‌زاده، فرشید، تمرزاده‌آذر، ابراهیم و محمدوند، زهرا. (۱۴۰۲). خلاقیت و راه‌های پرورش تفکر خلاق در دانش‌آموزان و نوجوانان. *کنفرانس بین‌المللی مدیریت و صنعت.*

رسولی، سوما، محمدیان، روناک، مصطفی، محمدهادی و مرزبان، علیرضا. (۱۴۰۲). راهکارهای افزایش خلاقیت و ایده‌پروری دانش‌آموزان. *همایش بین‌المللی افق‌های نوین در آموزش و پرورش در هزاره سوم.*

سبحانی، عیسی، شیخی، حامد، مرادی، سیمین و رحیمی‌خناری، آتنا. (۱۴۰۱). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی و خلاقیت. *یازدهمین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره.*

سعیدی، الهه و پیرخائفی، علیرضا. (۱۳۹۹). مقایسه خلاقیت و حافظ دانش‌آموزان دارا و بدون ناتوانی یادگیری ریاضی. *پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۷(۴)، ۲۱-۳۰.

سیف، علی اکبر. (۱۴۰۳). *روان‌شناسی پرورشی نوین*. تهران: نشر دوران.

شاهعلی‌زاده، محمد، دهقانی، سجاد و دهقانزاده، حجت. (۱۳۹۳). پرورش خلاقیت و افزایش میزان یادگیری با بهره‌گیری از الگوی پرورش خلاقیت ویلیامز در درس علوم اجتماعی. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۴(۲)، ۱۱۱-۱۳۴.

شریفی، شافع، شیخ احمدی، سیدعرفان و رستمی، شعیب. (۱۴۰۲). تأثیر معلم در ایجاد خلاقیت و نقش خلاقیت در پیشرفت دانش‌آموزان. *همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران.*

شقاقی، فرهاد و رضایی کارگر، فلور. (۱۳۸۹). تاثیر آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و نقادانه بر بهزیستی روانشناختی نوجوانان. *تحقیقات روانشناختی*، ۲(۵)، ۴۹-۶۶.

عظیمی‌خطیبانی، سیده مرسده و عموپور، مسعود. (۱۳۹۷). بررسی رابطه خلاقیت با باورهای وسواسی و نشخوار فکری در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر رشت. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۳(۲)، ۱۷۱-۱۵۷.

علیزاده‌پور، معصومه، بهانسته، طاهره، قره‌داغی، زینب و رضائیان‌جعفری، زهره. (۱۴۰۲). راهکارهای برای تقویت خلاقیت در دانش آموزان. *تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش*، ۵، ۱۷۳-۱۹۲.

علیفری، ملیحه. (۱۳۹۵). آموزش و پرورش با تفکر خلاقیت اقتصادی. *همایش ملی اقتصاد خلاق.*

کیذوری، امیرحسین، رضایی والا، محمدرضا، مقدم، زهره و معصومی، فاطمه. (۱۴۰۲). تأثیر عوامل آموزشگاهی در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان. *همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران.*

لطفی، فروزان. (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان. دهمین *همایش ملی تازه‌های روانشناسی*.

محمدی، سکینه، اکبری، فرشته و گرامی، جهان‌آفرین. (۱۴۰۲). آموزش خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی پایه چهارم ابتدایی. *پژوهشنامه اورمزد*، ۶، ۲۷-۶.

محمودی، فتانه، قلی زاده، علی. (۱۳۹۴). نقش هنر نمایش برای پرورش خلاقیت دانش‌آموزان. *همایش ملی آموزش ابتدایی*.

محمودیان، شهلا و اسماعیلی شاد، بهرنگ. (۱۳۹۴). بررسی رابطه ابعاد کمال‌گرایی و خلاقیت در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان جاجرم. *پژوهشنامه تربیتی*، ۱۰(۴۴)، ۷۹-۹۶.

موسوی، سودابه سادات، اولادیان، معصومه و ایمانی، محمدنقی. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل اثرگذار بر خلاقیت دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تهران. *آموزش در علوم انتظامی*، ۷(۲۵)، ۲۰۵-۲۲۱.

موسوی، سیدمحمد. (۱۴۰۲). خلاقیت در روابط عمومی. *نشریه جامعه شناسی ارتباطات*، ۸، ۶۱-۷۰.

نوری قره‌تکن، فاطمه. (۱۴۰۲). بررسی رابطه کیفیت زندگی در مدرسه با امید تحصیلی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی شهرستان آزادشهر. *سومین همایش ملی پژوهش‌های نوین در روان شناسی و علوم رفتاری*.

نوری، محمود. (۱۳۹۰). نوآوری در جذب منابع انسانی. *تدبیر*، ۱۹۵، ۸۶-۸۷.

نوریان بادی، مهدی. (۱۴۰۲). تاثیر خلاقیت و نوآوری در تدریس و تعلیم و تربیت دانش‌آموزان. *پنجمین همایش بین‌المللی و ششمین همایش ملی یافته‌های نوین در مدیریت، روانشناسی و حسابداری*.

اله‌کرمی، آزاده و علی آبادی، خدیجه. (۱۳۹۱). نقش خلاقیت در پیش‌بینی تفکر انتقادی و شادکامی. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۲(۲)، ۴۹-۶۹.

الیاسی، اسماعیل و عباسی‌باغچه جوق، مائده. (۱۴۰۲). ترس دانش‌آموزان از مدرسه در دوره ابتدایی. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*.

Al-maghawry, A. (2012). Effectiveness of using the brainstorming technique to learn some basic skills and collection of knowledge for beginners in volleyball. *World Journal of Sport Sciences*, 6(4), 361-366.

Dillon, J. A. (2009). *Play, creativity, emotion regulation and executive functioning*. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Department of Psychology Case Western Reserve University.

Doyle, A. (2024). What is creative thinking: Definition & Examples of Creative Thinking. Northeastern University. Retrieved from https://www.thebalancemoney.com.

Kelley, T. (2018). *The art of innovation.* Profile Books Ltd.

Stein, M, I. (1974). *Stimulating creativity.* New York: Academic Press.

Torrance, E. P. (1979). An instructional model for enhancing incubation. *Journal of Creative Behavior*, 13(1), 23-35.